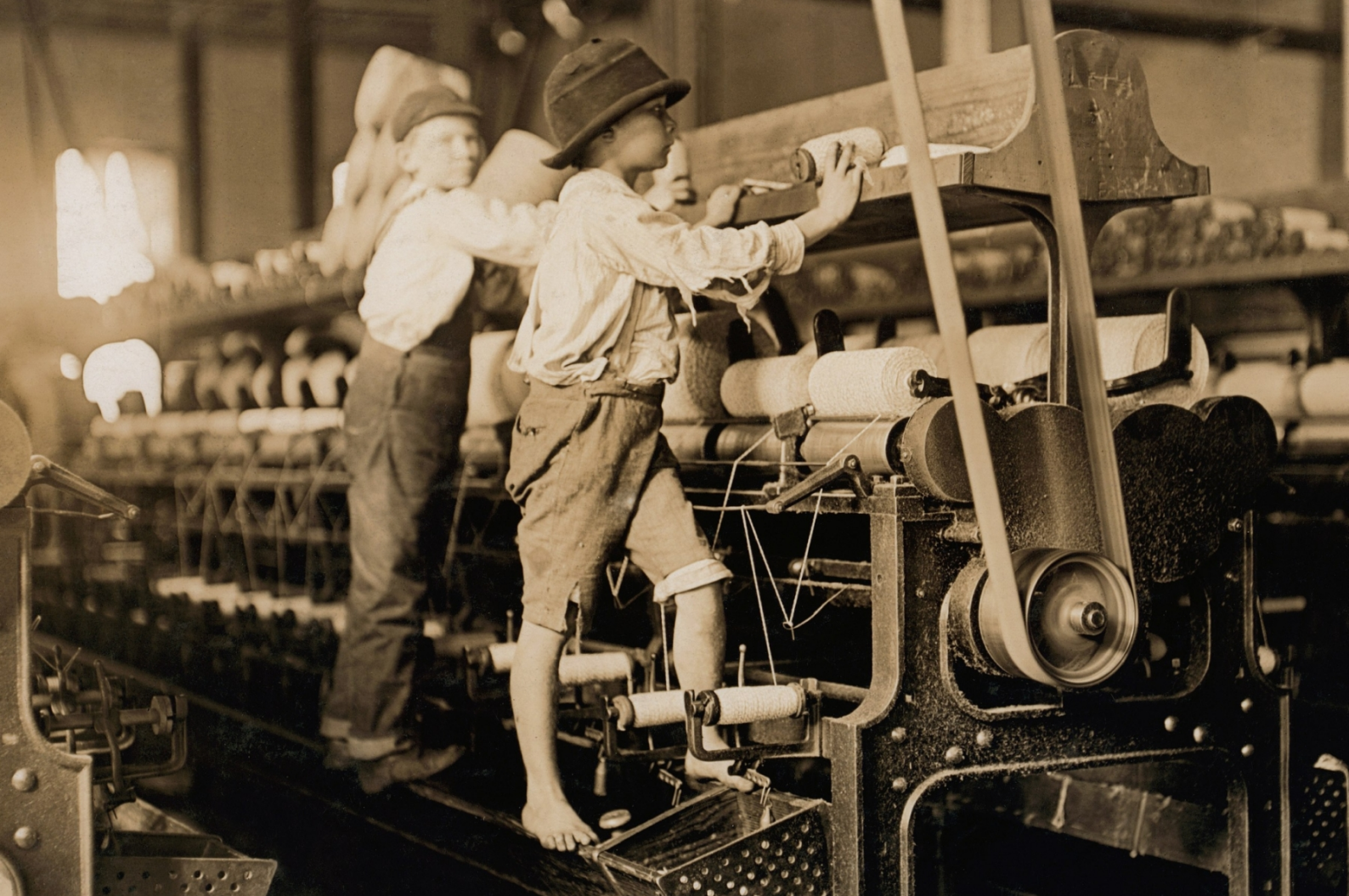

PRAVO NA LIJENOST

PAUL LAFARGUE

SADRŽAJ

Predgovor	1
Poglavlje I.	
Pogubna dogma	3
Poglavlje II.	
Blagoslovi rada	6
Poglavlje III.	
Posljedice prekomjerne proizvodnje	14
Poglavlje IV.	
Nove pjesme na novu glazbu	23
Dodatak	27
O autoru	30
Impresum	32

PREDGOVOR

Na zatvorenoj sjednici komisije za osnovno obrazovanje 1849. godine gospodin Thiers je rekao: „Ja bih želio nadasve ojačati utjecaj svećenstva, jer računam na njih da će propagirati dobru filozofiju koja čovjeka uči da je ovdje dolje da bi patio, nasuprot tih drugih filozofija koje mu nude uživanje.“ Gospodin Thiers iznosio je etiku kapitalističke klase čiji je žestoki egoizam i ograničenu inteligenciju i sam utjelovljivao.

Boreći se protiv plemstva koje podržava svećenstvo, buržoazija je podizala barjak slobodne misli i ateizma; no kad je konačno trijumfirala, promijenila je svoj ton i način i danas koristi religiju kao potporu za svoju ekonomsku i političku nadmoć. U petnaestom i šesnaestom stoljeću radosno je preuzela pogansku tradiciju slaveći tijelo i njegove strasti koje je kršćanstvo kudilo; u današnje vrijeme, prežderana materijalnih dobara i užitaka, ona negira učenja svojih mislilaca, poput Rableaisa i Diderota, i radničkoj klasi propovijeda uzdržavanje. Kapitalistička etika, žalosna parodija kršćanske etike, svojom anatemom udara na tijelo radnika; njen je ideal proizvođača svesti na najmanji mogući broj potreba, ugušiti njegove radosti i strasti i osuditi ga na ulogu stroja koji rad obavlja bez predaha i bez zahvale.

Revolucionarni socijalisti moraju ponovno preuzeti borbu koju su vodili filozofi i pamfletisti buržoazije; oni se moraju suprotstaviti napadima etika i socijalnih teorija kapitalizma; u glavama pripadnika klase koju pozivaju na akciju moraju razbiti predrasude koje im je usadila vladajuća klasa; u lica licemjera svih etičkih sustava moraju objaviti da zemlja za radnika više neće biti dolina suza; da će u komunističkom društvu budućnosti, koje ćemo izgraditi „mirno, ako možemo; nasilno, ako moramo“, ljudski impulsi biti oslobođeni uzdi, jer su „svi ti impulsi po prirodi dobri, ne treba izbjegavati ništa osim njihove zloupotrebe i odstupanja“ i oni neće biti izbjegavani osim svojim međusobnim protutežama, harmoničnim razvojem ljudskog organizma jer, kako kaže dr. Beddoe, „Tek kada jedna rasa dostigne vrhunac svog fizičkog razvoja, ona dostiže najvišu točku energije i moralne krepkosti“. Jednako je tako mislio i veliki prirodnjak Charles Darwin.

Ovo pobijanje „Prava na rad“, koje ponovno objavljujem s dodatnim napomenama, izašlo je u tjedniku Egalité, 1880., druga serija.

P. L.

Zatvor Sainte-Pélagie, 1883.

Poglavlje I.

POGUBNA DOGMA

Budimo lijeni u svemu osim u ljubavi i piću, osim u ljenčarenju.

Lessing

Čudna obmana opsjeda radničke klase svih nacija nad kojima vlada kapitalistička civilizacija. Ta obmana sa sobom nosi osobne i društvene nevolje koje već dva stoljeća muče žalosno čovječanstvo. Ta je obmana ljubav prema radu, žarka strast prema radu koja dovodi do iscrpljenja životne snage pojedinca i njegova potomstva. Umjesto da se suprotstave tom mentalnom zastranjenju, svećenici, ekonomisti i moralisti pridali su radu auru svetosti. Slijepi i ograničeni ljudi željeli su biti mudriji od svog Boga; slabi i prezira vrijedni ljudi, oni su računali da će povratiti povjerenje u ono što je njihov Bog prokleo. Ja, koji ne hinim da sam kršćanin, ekonomist ili moralist, ja osporavam njihovu prosudbu u ime prosudbe njihova Boga; od propovijedanja njihove religijske etike, etike ekonomije ili etike slobodne misli do zastrašujućih posljedica rada u kapitalističkom društvu.

U kapitalističkom društvu rad je uzrok svega intelektualnog propadanja, svih organskih deformacija. Usporedite čistokrvno grlo u Rothschildovim stajama, što ga opslužuje svita dvonožaca, s teškom beštijom normanskih farmi koja ore njivu, razvozi gnojivo, vuče žetvu. Pogledajte plemenitog divljaka kojeg misionari trgovine i trgovci religijom još nisu iskvarili kršćanstvom, sifilisom i dogmom o radu, pa onda pogledajte naše jadne robove strojeva.[1]

Kako bismo u našoj civiliziranoj Europi našli tragove prirodne ljepote čovjeka, morali bismo ih potražiti među narodima kod kojih ekonomske predrasude još nisu iskorijenile mržnju prema radu. Španjolska, koja nažalost degenerira, još uvijek se može pohvaliti da ima manje tvornica no što mi imamo zatvora i vojarni; no umjetnik uživa diveći se snažnom Andaluzijcu; smeđem poput njegova rodnog kestena, uspravnom i elastičnom poput čelične šipke; a srce poskakuje slušajući prosjaka ogrnutog njegovim divnim otrcanim *capa* dok na ravnoj nozi raspravlja s vojvodom od Ossune. Za Španjolca, u kojem još primitivna životinja nije atrofirala, rad je najgora vrsta ropstva.[2] U doba svoje moći Grci su prema radu gajili samo prezir: samo je njihovim robovima bilo dopušteno raditi: slobodan čovjek bavio se samo vježbama za tijelo i um. A upravo su u to doba muškarci poput Aristotela, Fidije, Aristofana

disali i kretali se među ljudima; bilo je to doba kada je šačica heroja na Maratonskom polju slomila azijske horde koje je uskoro pokorio Aleksandar. Drevni filozofi poučavali su prezir prema radu, toj degradaciji slobodnog čovjeka, pjesnici su pjevali o neradu, tom daru Bogova:

O Melibae Deus nobis haec otia fecit.

U Propovijedi na gori Isus je propovijedao nerad: „Promotrite poljske ljiljane, kako rastu! Ne muče se niti predu. A kažem vam: ni Salomon se u svoj svojoj slavi ne zaodjenu kao jedan od njih.“ Jahve, bradati i ljuti bog, dao je svojim vjernicima vrhunski primjer idealne lijenosti; nakon šest dana rada on se odmara cijelu vječnost.

S druge strane, koje su to rase kojima je rad organska potreba? Auvergnianci (Auvergne, centralna regija Francuske); Škoti, Auvergnianci Britanskih otoka; Gali, Auvergnianci Španjolske; Pomeranci, ti Auvergnianci Njemačke; Kinezi, ti Auvergnianci Azije. Koje su to klase u našem društvu koje rad vole zbog njega samog? Seljaci zemljoposjednici, mali dućandžije; prvi dvostruko zgrbljeni nad svojim poljima, drugi šćućureni u svojim dućanima, ukopani kao krtice u svojim podzemnim prolazima i nikada uspravljeni kako bi dokono pogledali prirodu.

A u međuvremenu proletarijat, velika klasa koja obuhvaća sve proizvođače civiliziranih nacija, klasa koja će oslobađajući sebe osloboditi čovječanstvo ropske tlake i od ljudske životinje napraviti slobodno biće – proletarijat, izdajući svoje instinkte, prezirući svoju povijesnu misiju, dao se zavesti dogmom o radu. Surova i strašna je njegova kazna. Sve njegove osobne i društvene nevolje rođene su iz njegove strasti za radom.

BILJEŠKE

[1] Europski istraživači zastaju u čudu pred fizičkom ljepotom i ponosnim držanjem ljudi primitivnih rasa, neumrljanih onim što Paepig naziva „otrovnim dahom civilizacije“.

Govoreći o domorocima otoka Oceanije Lord George Campbell piše: „Ne postoje ljudi na svijetu koji ostavljaju tako ugodan dojam na prvi pogled. Njihova glatka koža lagane bakrene nijanse, njihova kosa, zlatna i kovrčava, njihova prekrasna i vesela lica, jednom riječju cijela njihova osoba formirala je novi veličanstveni primjerak vrste ‘genus homo’; njihov fizički

izgled ostavlja dojam rase superiorne našoj. Civilizirani ljudi drevnog Rima, svjedoci Cezara i Tacita, isto su divljenje gajili prema Germanima komunističkih plemena koji su napali Rimsko Carstvo. Prema Tacitu, Salvien, svećenik iz petog stoljeća koji je dobio naslov učitelja biskupa, barbare je postavljao za primjer civiliziranim kršćanima: „Mi smo neskromni pred barbarima koji su kreposniji od nas. Štoviše, barbare vrijeđa naš nedostatak skromnosti; Goti ne dopuštaju da razuzdanost vlada unutar njihova naroda; sami među njima, Rimljani imaju pravo da budu nečisti zahvaljujući žalosnoj privilegiji svoje nacionalnosti i imena. (Pederastija je tada bila vrhunac mode podjednako među poganima kao i kršćanima.) Potlačeni su bježali k barbarima u potrazi za milošću i zaklonom.“ (*De Gubernatione Dei*) Stara civilizacija i nadiruće kršćanstvo iskvarili su barbare drevnog svijeta kao što staro kršćanstvo i moderna kapitalistička civilizacija kvare divljake Novog svijeta. M. F. Le Play, kojem se promatrački dar mora priznati, čak i ako ne prihvaćamo njegove sociološke zaključke obojene filantropijom i kršćanskim farizejstvom, u svojoj knjizi *Les Ouvriers Europeans* (1885) kaže: „Sklonost Baškira lijenosti (Baškiri su polunomadski pastiri na padinama Urala s azijske strane), dokolica nomadskog života, običaj meditacije koji ona pobuđuje kod najnadarenijih pojedinaca – sve im to često daje odličnost ponašanja, finoću inteligencije i prosuđivanja koja se rijetko može naći na istoj društvenoj razini u mnogo razvijenijoj civilizaciji ... Najodbojnija stvar im je zemljoradnja, radije će raditi bilo što drugo nego prihvatiti zanimanje zemljoradnika.“ Poljoprivreda je ustvari prvi primjer robovskog rada u povijesti čovjeka. Prema biblijskoj predaji prvi zločinac, Kain, bio je zemljoradnik.

[2] Španjolska poslovice kaže: Descanzar es salud. (Odmor je zdrav.)

Poglavlje II.

BLAGOSLOVI RADA

U Londonu 1770. godine pojavio se anonimni pamflet pod naslovom *Esej o trgovini i poslovanju*. U svoje vrijeme uzvitlao je veliku prašinu. Njegov autor, veliki filantrop, bio je ogorčen smatrajući da si je „tvornička populacija Engleske utvila u glavu fiksnu ideju da samim time što su Englezi svi pojedinci koji je sačinjavaju imaju po rođenju privilegiju da su slobodniji i neovisniji od radnika bilo koje druge zemlje u Europi. Ta je ideja možda korisna za vojnike jer potiče njihovu hrabrost, no što su tvornički radnici manje njome prožeti – to bolje za njih i za državu. Radnici nikada ne smiju sebe smatrati neovisnima o svojim nadređenima. Izuzetno je opasno ohrabrivati takve zaludenosti u trgovačkoj državi poput naše, gdje možda sedam osmina populacije posjeduje malo ili nimalo imovine. Ozdravljenje neće biti potpuno sve dok naši industrijski radnici ne budu zadovoljni da rade šest dana za isti iznos koji danas zarađuju za četiri.“ Na taj način je, skoro jedno stoljeće prije Guizota, u Londonu rad otvoreno proglašavan zaprekom za plemenite sklonosti čovjeka. „Što više moji ljudi rade to će manje poroka imati“, pisao je Napoleon 5. svibnja 1807. godine iz Osteroda. „Ja sam vlast ... i moram biti voljan narediti da se nedjeljom nakon završetka mise otvore dućani i radnici vrate na svoj posao.“ Kako bi se iskorijenila lijenost i osjećaji ponosa i neovisnosti koji iz nje proizlaze, autor *Eseja o trgovini i poslovanju* predložio je zatvaranje siromašnih u idealne „radne kuće“ koje moraju postati „kuće strave gdje moraju raditi četrnaest sati dnevno na takav način da, kada se oduzme vrijeme za jelo, treba ostati dvanaest sati rada, punih i cjelovitih.“

Dvanaest sati rada dnevno, to je ideal za filantropie i moraliste osamnaestog stoljeća. Kako smo mi premašili ovaj *nec plus ultra*! Moderne tvornice postale su idealne popravne ustanove u kojima su utamničene radne mase, u kojima su one osuđene na prisilan rad od dvanaest do četrnaest sati, ne samo muškarci, već i žene i djeca.[1] Teško je i pomisliti da su sinovi heroja Jakobinske diktature dopustili sebi da budu degradirani religijom rada do te mjere da od 1848. godine kao revolucionarnu pobjedu prihvaćaju zakon kojim se tvornički rad ograničava na dvanaest sati. Pravo na rad proglašavaju revolucionarnim principom. Neka se srami francuski proletarijat! Samo bi robovi bili sposobni za takvu niskost. Jednom Grku iz herojskih vremena trebalo bi dvadeset godina kapitalističke civilizacije prije no što bi mogao osmisliti takvu podlost.

A to što su bijeda obaveznog rada i mučenja gladovanjem udarile na proletarijat u većem

broju od skakavaca u Bibliji, to je zato jer ih je proletarijat sam zazvao. Taj rad koji su u lipnju 1848. radnici zahtijevali s oružjem u rukama, njega su nametnuli i svojim obiteljima; barunima industrije isporučili su svoje žene i djecu. Vlastitim su rukama razorili domaća ognjišta. Vlastitim su rukama učinili da presuši mlijeko njihovih suprug. Nesretne su žene, noseći i dojeći svoje bebe, bile prisiljene odlaziti u rudnike i tvornice da bi pogrbile svoja leđa i iscrpile svoje živce. Vlastitim su rukama slomili život i krepkost svoje djece. Neka se srami proletarijat. Gdje su one domaćice iz susjedstva o kojima govore naše bajke i stare priče, odvažne i otvorene, Bakhove ljubavnice? Gdje su one jedre djevojke, uvijek u pokretu, što uvijek kuhaju, uvijek pjevaju, uvijek šire život, stvaraju životnu radost, bezbolno rađaju zdravu i krepku djecu? ... Danas imamo tvorničke djevojke i žene, blijede klonule cvjetove, isisane krvi, poremećene probave, mlitavih udova ... One nikada nisu upoznale zadovoljstva zdrave strasti, niti će moći o njima veselo pričati! A djeca? Dvanaest sati rada za djecu! O, bijedo! Ali ni svi Jules Simoni Akademije za moralnu i političku znanost, ni svi Nijemci jezuiti nisu mogli izmisliti podlost koja će još više ponižavati inteligenciju djece, još više iskvariti njihove instinkte, još više uništiti njihov organizam, no što je to rad u kužnoj atmosferi kapitalističke tvornice.

Naša epoha nazvana je stoljećem rada. To je, ustvari, stoljeće boli, bijede i iskwarenosti.

A sve to su vrijeme filozofi, buržoaski ekonomisti – od bolno zbunjenog Augusta Comtea do smiješno jasnog Leroya Beaulieua; buržoaski pisci – od šarlatanski romantičnog Victora Hugoa do neukusno grotesknog Paula de Kocka – svi su intonirali odvratne pjesme u čast boga Napretka, najstarijeg sina Rada. Poslušajte ih i pomislit ćete da će radost uskoro zavladati svijetom, da se njezin dolazak već osjeća. Oni su preturali po prašini prošlih stoljeća ne bi li vratili feudalne nevolje koje bi poslužile kao mračan kontrast užicima sadašnjice. Jesu li nas izmorili, ti zadovoljni ljudi, jučerašnji plaćenici za plemićkim stolom, današnji debelo plaćeni sluge kapitalističke klase? Jesu li ocijenili da smo umorni od seljaka kakvog je opisao La Bruyere? Pa, evo sjajne slike proleterskih užitaka u godini kapitalističkog napretka 1840. godine, kako ju je zapisao njihov vlastiti čovjek dr. Villermé, član Instituta, isti onaj koji je 1848. bio član tog znanstvenog društva (Thiers, Cousin, Passy, Blanqui, akademici, bili su u njemu) koje je među masama širilo besmislicu buržoaske ekonomije i etike.

Proizvodna pokrajina Alsace je ta o kojoj govori dr. Villermé – Alsace Kestnera i Dollfusa, tih cvjetova industrijske filantropije i republikanstva. No prije no što doktor pred nama prostre sliku tih proleterskih jada, poslušajmo jednog alzaškog tvorničara, gospodina Th. Miega iz

kuće Dollfus, Mieg & Co., kako oslikava uvjete u kojima živi zanatlija starih vremena: „U Mulhausu prije pedeset godina (1813. godine, kada se moderna strojna industrija tek počela pojavljivati) radnici su svi bili djeca ovoga tla, stanovnici gradića i okolnih sela i skoro svi su posjedovali kuću, a često i malo polje.“[2] Bilo je to zlatno doba radništva. No u to vrijeme alzaška industrija nije svijet zasipala svojim pamukom niti stvarala milijunaše od Dollfusa i Koechlina. Ali dvadeset i pet godina kasnije, kada je Villermé posjetio Alsace, moderni Minotaur, kapitalistička radionica, osvojio je zemlju; u svom neutaživom apetitu za ljudskim radom odvela je radnike s njihova ognjišta da bi ih što bolje iscijedila i iz njih izvukla rad koji sadržavaju u sebi. Na znak parne zviždaljke radnici su se okupljali u tisućama.

Veliki broj njih – kaže Villermé – pet tisuća od njih sedamnaest tisuća, bilo je prisiljeno uz visoke stanarine potražiti smještaj u okolnim selima. Neki su od njih živjeli tri ili četiri milje daleko od tvornice u kojoj su radili.

U Mulhausu, u Dornachu rad je počinjao u pet sati ujutro i završavao u osam sati uvečer, ljeti i zimi. Bio je to strašan prizor gledati ih kako pristižu svako jutro u grad i odlaze svaku večer. Među njima je bilo mnoštvo žena, blijedih, koje su često bosonoge hodale po blatu i koje su, u nedostatku kišobrana, kada bi padali snijeg ili kiša, svojim pregačama i suknjama prekrivale glave. Još je veći bio broj male djece, jednako prljave, jednako blijede, prekrivene prnjama, masne od strojnog ulja koje je kapalo po njima dok su radili. Oni su bili bolje zaštićeni od kiše jer je sa njihove odjeće voda klizila; no za razliku od upravo spomenutih žena, oni nisu svoje dnevne obroke nosili u košari, nego u rukama ili sakrivene ispod odjeće, kako su najbolje znali, zalogaj kruha koji im je morao poslužiti kao hrana dok se ne vrate kući.

Tako su naporu nepodnošljivo dugog radnog dana – najmanje petnaest sati – tim nesretnicima još pridodana zamorna i bolna svakodnevna putovanja na posao i s posla. Zbog toga kući stižu svladani potrebom za spavanjem, a sljedeći dan ustaju prije no što su se u potpunosti odmorili, kako bi stigli do tvornice prije otvaranja.

Pogledajte sada rupe u koje su natrpani oni koji stanuju u gradu: „U Dornachu, u Mulhausu i okolnim kućama vidio sam neke od tih bijednih konačišta gdje dvije obitelji spavaju svaka u svojem kutu na slami prostrtoj po podu između dvije daske ... Bijeda među radnicima pamučne industrije u sektoru gornje Rajne toliko je ekstremna da ima taj žalosni ishod da, dok u obiteljima tvorničara, trgovaca, vlasnika dućana ili tvorničkih nadzornika polovica

djece doživi dvadeset i jednu godinu, u obiteljima tkalaca i prelja pamuka ista polovica prestaje postojati prije no navrši dvije godine.“

Govoreći o radu u predionicama, Villermé dodaje: „To nije posao, zadatak, to je mučenje – mučenje kojem se podvrgavaju djeca u dobi od šest do osam godina. To dugotrajno mučenje, dan za danom, ono je što uništava radnike u predionicama pamuka“. A što se tiče radnog vremena, Villermé primjećuje da kažnjenici u zatvorima rade tek deset sati, robovi na Karibima rade tek devet sati, dok su u Francuskoj, poslije Revolucije 1789. godine koja je objavila pompozna Prava čovjeka, postojale „tvornice gdje je radni dan trajao šesnaest sati, od kojih je samo sat i pol radniku bilo dopušteno iskoristiti za jelo“.[3]

Kakav jadan neuspjeh revolucionarnih principa buržoazije! Kakvi žalosni darovi njihova boga Napretka! Filantropi kao dobrotvori čovječanstva pozdravljaju one koji, ne učinivši ništa da postanu bogati, daju posao siromašnima. Bilo bi puno bolje širiti zaraze i trovati izvore nego podići kapitalističku tvornicu usred ruralnog kraja. Uvedite tvornički rad i zbogom radosti, zdravlju i slobodi; zbogom svemu onome što život čini prekrasnim i vrijednim življenja.[4]

A ekonomisti i dalje radnicima ponavljaju: „Radite da biste povećali društveno bogatstvo“. Međutim, ekonomist Destutt de Tracy odgovara: „Upravo u siromašnim narodima ljudi žive ugodno, u bogatim narodima oni su redovito siromašni“; a njegov učenik Cherbuliez nastavlja: „Surađujući u akumulaciji proizvodnog kapitala, radnici sami doprinose onome što će ih prije ili kasnije lišiti dijela njihovih nadnica“. No zaglušeni i zaglupljeni vlastitim zavijanjem ekonomisti odgovaraju: „Radite, samo radite, da biste stvorili svoj napredak“, a u ime kršćanske krotkosti svećenik anglikanske crkve gospodin Townshend zbori: Radite, radite, noć i dan. Radeći povećavate svoje siromaštvo, a vaša bijeda oslobađa nas toga da vam rad namećemo silom zakona. Zakonsko nametanje rada „uzrokuje previše muke, zahtijeva previše nasilja i podiže previše buke“. Glad, nasuprot tome, nije samo pritisak koji je miran, tih i stalan, već budući da je najprirodniji motiv za rad i industriju, ona također potiče najsnažnija nastojanja. „Radite, radite proleter i da biste povećali društveno bogatstvo i svoje osobno siromaštvo; radite, radite kako biste postajući siromašnjima imali više razloga da radite i postanete bijedni.“ Takav je neumoljivi zakon kapitalističke proizvodnje.

Jer slušajući varljive riječi ekonomista proleter i su se dušom i tijelom predali poroku rada; oni su čitavo društvo stropoštali u te industrijske krize prekomjerne proizvodnje koje potresaju društveni organizam. Zatim, zbog toga što postoji obilje roba i nedostatak kupaca, trgovine su zatvorene i glad šiba radne ljude svojim bičem od tisuću šiba. Proleter i, zlostavljani dogmom rada, ne shvaćajući da je prekomjerni rad kojim su sebe naprtili za

vrijeme lažnog napretka uzrok njihove sadašnje bijede, ne trče u žitnice vičući: „Mi smo gladni, mi želimo jesti. Istina je da nemamo ni prebijene pare, no prosjaci kakvi jesmo, ipak smo mi ti koji su poželi žito i obrali grožđe.“ Oni nisu opkolili Bonnetovo skladište ili Jujurieux, izumitelja industrijskih samostana, i vikali: „Gospodine Bonnet, evo vaših zaposlenih žena, prelja i tkalja svile; one žalosno dršću ispod svojih okrpanih pamučnih haljina, a ipak su one te koje su isprele i satkale halje mondenih žena u cijelom kršćanskom carstvu. Jadna stvorenja koja rade po trinaest sati dnevno nemaju vremena razmišljati o svojoj toaleti. Sada su ostale bez posla i imaju vremena šuškat u svilama koje su napravile. Sve otkad su izgubile svoje mliječne zube bile su posvećene vašoj sreći i živjele su u suzdržavanju. Sada su besposlene i žele uživati bar malo u plodovima svoga rada. Hajde, gospodine Bonnet, dajte im svoju svilu, gospodin Harmel će dodati svoj muslin, gospodin Pouyer-Quertier svoje platno, gospodin Pinet svoje čizme za njihova draga mala stopala, hladna i mokra. Obučene od glave do pete i vesele, bit će ih krasno gledati. Hajde, nema izgovora, vi ste prijatelj čovječanstva, zar ne, i uz to još i kršćanin? Stavite na raspolaganje svojim zaposlenim djevojkama bogatstvo koje su za vas sagradile svojim mesom; želite pomoći svom poslu, pustite svoju robu u cirkulaciju – ovdje su potrošači nadomak ruke. Dajte im neograničen kredit. Vi ste jednostavno prisiljeni davati robu na kredit trgovcima koje ne poznajete još od Adama i Eve, koji vam ništa nisu dali, čak ni čašu vode. Vaše zaposlene žene platit će dug kako najbolje mogu. Ako po isteku dospijeca njihova zaduženja budu neplaćena ili ako ih ne budu imale čime pokriti, možete tražiti da vam plate molitvama. One će vas poslati u raj bolje nego vaši u crno zavijeni svećenici natopljeni mirisom duhana.“

Umjesto da prednosti kriznih razdoblja iskoriste za opću raspodjelu svojih proizvoda i univerzalni praznik, radnici, umirući od gladi, idu i glavama lupaju na vrata tvornica. Blijedih lica, iznurenih tijela, nevješta govora, oni nasrću na tvorničare: „Dobri gospodine Chagot, slatki gospodine Schneide, dajte nam posla, nije glad, već žar za radom to što nas muči.“ I ti nesretnici, koji jedva da imaju snage uspravno stajati, prodaju dvanaest i četrnaest sati rada dvostruko jeftinije nego kao kada su imali kruha na stolu. A industrijski filantropi profitiraju od njihovih štrajkova proizvodeći po nižoj cijeni.

Ako industrijske krize slijede razdoblja prekomjerne proizvodnje tako neizbježno kao što noć slijedi dan, donoseći sa sobom otpuštanja i beskrajno siromaštvo, one također vode neizbježnom bankrotu. Sve dok tvorničar ima kredit, on pušta uzde ludovanju rada. On posuđuje bez kraja kako bi osigurao sirovine za svoje radnike i nastavlja proizvoditi bez obaziranja na to što tržište postaje zasićeno – i da, ako se njegova roba ne proda, njegove

mjenice će ipak doći na naplatu. Na rubu pameti on preklinje bankara; baca mu se pred noge nudeći svoju krv, svoju čast. „Malo zlata bi mom poslu dobro došlo“, odgovara Rothschild. „Vi imate 20.000 pari hlača u svom skladištu; one vrijede 2 centa. Ja ću ih uzeti za 4 centa.“ Bankar stječe vlasništvo nad robom i prodaje je za 6 ili 8 centi i u svoj džep stavlja određene živahne dolare koji nikome ništa ne duguju; ali tvorničar je uzeo zalet za bolji skok. Na koncu dolazi krah i skladišta bljuju robu. Tada se toliko robe baca kroz prozor da se ne da zamisliti kako je sve to ušlo kroz vrata. Vrijednost uništene robe dostiže stotine milijuna. U prošlom stoljeću roba je spaljivana ili bacana u vodu.[5]

No, prije donošenja te odluke tvorničari putuju diljem svijeta u potrazi za tržištima za robu koja se nagomilava. Prisiljavaju svoju vladu da anektira Kongo, da osvoji Tonkin, da topovskim hicima sruši Kineski zid kako bi plasirali svoje pamučne proizvode. Prošlih stoljeća bio je to dvoboj na život i smrt između Francuske i Engleske oko toga tko će imati isključivu povlasticu prodaje u Americi i na Karibima. Tisuće mladih i bodrih muškaraca zacrvenilo je mora svojom krvlju za vrijeme kolonijalnih ratova u šesnaestom, sedamnaestom i osamnaestom stoljeću.

Kao i višak robe, tako postoji i višak kapitala. Financijeri više ne znaju gdje da ga plasiraju. Onda odlaze sretnim narodima koji na suncu motaju cigarete te im grade željeznice, podižu tvornice i uvoze kletvu rada. I jednog lijepog jutra taj izvoz francuskog kapitala završi diplomatskim komplikacijama. U Egiptu, na primjer, Francuska, Engleska i Njemačka zamalo su se počupale za kosu oko odluke koji će od lihvara biti plaćen prvi. Ili pak to završava ratovima poput onog u Meksiku, gdje su francuski vojnici poslani da igraju ulogu policajaca koji će naplatiti loše dugove.[6]

Te osobne i društvene nevolje, koliko god možda velike i bezbrojne bile, koliko god vječne se činile, nestat će poput hijena i šakala kad se približi lav, kada proletarijat kaže „Hoću“. No, da bi spoznao svoju snagu, proletarijat mora pod nogama zgaziti predrasude kršćanske etike, ekonomske etike i etike slobodne misli. Mora se vratiti svojim prirodnim instinktima, mora objaviti Pravo na lijenost, tisuću puta plemenitije i svetije od anemičnih Prava čovjeka koja su skovali metafizički odvjetnici buržoaske revolucije. Mora se naviknuti na rad od tek tri sata dnevno, čuvajući ostatak dana i noć za dokolicu i svetkovanje.

Dovde je moja zadaća bila laka; trebao sam samo opisati stara zla, dobro poznata, nažalost, svima nama; ali uvjeriti proletarijat da je etika kojom je cijepljen pokvarena, da je razuzdani rad, kojem se predao zadnjih stotinu godina, najgroznija pokora koja je ikada zadesila čovječanstvo, da će rad postati tek začim užicima besposlice, blagotvorna vježba za ljudski

organizam, strast korisna za društveni organizam jedino kada se mudro regulira i ograniči na maksimalno tri sata dnevno; to je naporna zadaća koja prelazi moje snage. Toga bi se mogli prihvatiti jedino komunistički fiziolozi, higijeničari i ekonomisti. Na sljedećim stranicama pokušat ću samo pokazati da je, s obzirom na moderna sredstva proizvodnje i njihovu neograničenu reproduktivnu moć, potrebno ograničiti nastranu strast radnika prema radu te ih obvezati da konzumiraju dobra koja proizvode.

BILJEŠKE

[1] Na prvom Kongresu milosrđa održanom u Bruxellesu 1817. godine, jedan od najbogatijih proizvođača iz Marquette-lez-Lillea, gospodin Scrive, popraćen je pljeskom članova kongresa kad je s plemenitim zadovoljstvom izvijestio o izvršenoj dužnosti: „Mi smo uveli određene metode za razonodu djece. Naučili smo ih da pjevaju za vrijeme rada, kao i da prebrojavaju.“ To im odvraća pažnju i pomaže im da hrabro podnesu „tih dvanaest sati rada koji su nužni da bi bila priskrbljena sredstva za njihov život.“ Dvanaest sati teškog rada, itekako teškog rada, nametnuti djeci mlađoj od dvanaest godina! Materijalisti će uvijek žaliti što ne postoji pakao u koje bi se moglo zatvoriti ove kršćanske filantropske ubojice djetinjstva.

[2] Govor održan pred Međunarodnim društvom praktičnih studija i socijalne ekonomije u Parizu, svibnja 1863. i objavljen u francuskom izdanju časopisa Economist iz istog doba.

[3] L. R. Villermé. *Tableau de L'état physique et moral des ouvriers dans les fabriques de coton, de laine et de soie* (1840). Nije do toga što su Dollfus, Koechlin i drugi alzaški tvorničari bili republikanci, patrioti i protestantski filantropi da su svoje radnike tretirali na taj način, jer Blanqui, akademik, Reybaud, prototip Jeromea Paturota, i Jules Simon zamijetili su iste pogodnosti i za radničku klasu samih katoličkih i monarhističkih tvorničara u Lilleu i Lyonu. To su kapitalističke odlike koje divno pristaju uz sva politička i vjerska uvjerenja.

[4] Indijanci ratničkih plemena u Brazilu ubijaju svoje invalide i starce; oni prema njima pokazuju ljubav time što okončavaju život koji više nije ispunjen bitkama, gozbama i plesom. Svi primitivni ljudi odaju te znake ljubavi svojim rođacima; Massagetae s Kaspijskog mora (Herodot) kao i Vendi iz Njemačke i Kelti iz Galije. U švedskim crkvama još uvijek ima

očuvanih toljaga, zvanih obiteljske toljage, koje su služile za oslobađanje roditelja od nevolja starosti. Kako su degenerirali moderni proleter koji strpljivo prihvaćaju užasne jade tvorničkog rada!

[5] Na industrijskom kongresu održanom u Berlinu 21. siječnja 1879. gubici industrije željeza u Njemačkoj za vrijeme zadnje krize procijenjeni su na 109.056.000 dolara.

[6] Časopis Justice gospodina Clemenceaua od 6. travnja 1880. u svom financijskom odjeljku tvrdi: „Čuli smo mišljenje da bi čak i bez pritiska, milijarde potrošene na rat 1870. bile jednako izgubljene za Francusku, to jest u obliku zajmova koji se periodički daju radi uravnoteženja proračuna stranih zemalja; to je i naše mišljenje. Gubitak engleskog kapitala na zajmove južnoameričkim republikama procjenjuje se na milijardu dolara. Francuski radnici ne samo da su proizveli milijardu dolara koji su plaćeni Bismarcku, već su nastavili plaćati kamate na ratnu odštetu Ollivieru, Girardinu, Bazaineu i drugim profiterima koji su doveli do rata i poraza. Unatoč tome, oni se još uvijek mogu tješiti time da te milijarde neće dovesti do rata iz odmazde.

Poglavlje III.

POSLJEDICE PREKOMJERNE PROIZVODNJE

Antiparos, grčki pjesnik iz doba Cicerona, pjevao je tako o izumu mlina na vodu (za mljevenje žita) koji je trebao osloboditi ženske robove i vratiti Zlatno doba: „Poštedite ruku koja okreće mlin, o, mlinari, i spavajte mirno. Neka vas uzalud pijetao zove u svitanje dana. Demeter je nimfama nametnuo ropski rad, gledao kako veselo skaču preko kotača i gledao drvenu osovinu, uzdrmanu, kako se okreće zajedno sa svojim prečkama i tjera mlinski kamen u krug. Hajde da živimo život naših očeva i da se u dokolici veselimo darovima kojima nas je podarila božica.“

Ali, jao! Dokolica koju je poganski pjesnik najavljivao nije došla. Slijepa, perverzna i pogubna strast za radom preobražava oslobađajući stroj u instrument za porobljavanje slobodnih ljudi. Njegova produktivnost ih osiromašuje.

Dobra radnica svojim iglama napravi samo pet petlji u minuti, dok određeni cirkularni strojevi za pletenje u isto vrijeme naprave 30.000. Tako je svaka minuta stroja ekvivalentna stotinama sati rada radnica ili, s druge strane, svaka minuta strojnog rada daje radnicama deset dana odmora. Ono što vrijedi za industriju pletenja manje više je istina za sve industrije koje koriste moderne strojeve. Ali što vidimo? U omjeru u kojem se stroj usavršio i posao čovjeka obavlja sve većom brzinom i točnošću, radnik, umjesto da produžava svoje prijašnje vrijeme odmora, udvostručuje svoj žar kao da se želi natjecati sa strojem. O, apsurdnog li i pogubnog natjecanja!

Kako bi natjecanje čovjeka i stroja moglo slobodno teći, proleter i su ukinuli mudre zakone koji su ograničavali rad zanatlija drevnih cehova; oni su potisnuli praznike.[1] Budući da su tadašnji proizvođači radili samo pet dana od sedam, trebamo li vjerovati u priče koje pričaju lažljivi ekonomisti: da su oni živjeli samo od zraka i svježe vode? Nije tako, oni su imali dokolicu u kojoj su uživali u zemaljskim radostima, da ljubuju i da se šale, da se radosno goste u čast veselog boga nerada. Mračna Engleska, uronjena u protestantizam, tada se nazivala „Vesela Engleska“. Rableais, Quevedo, Cervantes i nepoznati autori romana, tjeraju nam vodu na usta svojim slikama tih monumentalnih gozbi[2] u kojima su uživali ljudi tog vremena između dvije bitke i dva pustošenja, u kojima se sve „mjerilo na bačve“. Jordaens i Flamanska škola ispričali su priču o tim gozbama u svojim prekrasnim slikama. Gdje, o gdje su uzvišeni gargantuovski želuci tih vremena; gdje su uzvišeni mozgovi s cjelokupnom

ljudskom misli u sebi? Mi smo uistinu izrasli slabunjavi i degenerirani. Balzamirana govedina, krumpiri, umjetno vino i pruska rakija, razborito kombinirani s obaveznim radom, oslabili su nam tijela i suzili nam umove. A vremena u kojima čovjek stišće svoj želudac dok stroj povećava svoj učinak upravo su ona vremena kada ekonomisti propovijedaju maltuzijansku teoriju, religiju odricanja i dogmu rada. Stvarno bi bilo bolje iščupati takve jezike i baciti ih psima.

Zato što si je radnička klasa, svojom jednostavnom dobrom vjerom, dopustila da bude tako indoktrinirana, zato što se svojom prirodnom plahošću slijepo bacila u rad i odricanje, kapitalistička klasa našla se osuđena na lijenost i prisilno uživanje, na neproduktivnost i pretjeranu potrošnju. No, ako prekomjerni rad radnika ostavlja modrice na njegovu tijelu i mrcvari njegove živce, jednako je tako plodno tlo i za jade kapitalista.

Odricanje na koje je sebe osudila proizvodna klasa obavezuje kapitaliste da se predaju pretjeranoj potrošnji proizvoda koje radnici razuzdano proizvode. Na početku kapitalističke proizvodnje, prije jednog ili dva stoljeća, kapitalist je bio staložen čovjek razumnih i mirnih navika. Zadovoljavao se jednom ženom, ili tako otprilike. Pio je samo kada je bio žedan i jeo samo kada je bio gladan. Dvorskim gospodarima i gospođama prepuštao je plemenite vrline razvrata. Danas svaki sin novopečenih bogataša smatra da je dužan uzgajati bolest za koju je specijalni lijek živa, kako bi opravdao težak rad nametnut rudarima u rudnicima žive; svaki se kapitalist prežderava kopunima punjenim tartufima uz najbiranije vrste vina kako bi ohrabrio uzgajatelje punokrvne peradi i vinare iz Bordeauxa. Baveći se time, organizam ubrzano biva uzdrman, kosa ispada, zubno se meso povlači, tijelo postaje deformirano, trbuh nenormalno raste, disanje postaje teško, kretnje naporne, zglobovi se koče, prsti petljaju. Drugi, premlitavi u tijelu a da bi izdržali zamor razvrata, no obdareni izraslinom filantropske diskriminacije, isušuju svoje mozgove političkom ekonomijom ili pravosudnom filozofijom elaborirajući debele uspavljujuće knjige kako bi iskoristili sate dokolice slovoslagara i tiskara. Mondene žene žive mučenički život isprobavajući i pokazujući bajkovite toalete za koje su se švelje nasmrt naradile. Od jutra do mraka preoblače jednu haljinu za drugom. Svoje prazne glave satima prepuštaju umjetnicima u oblikovanju kose koji se po svaku cijenu trude utoliti njihovu strast za lažnim šinjonima. Povezane svojim korzetima, stegnute u svojim čizmicama, dekoltirane tako da bi jedan rudar porumenio, one se vrte naokolo po cijele noći na svojim dobrotvornim balovima kako bi sakupile nekoliko centi za siromašne – blagoslovljene duše!

Kako bi ispunio svoju dvostruku društvenu funkciju, onoga koji ne proizvodi i onoga koji

prekomjerno konzumira, kapitalist nije samo bio obavezan oskrvniti svoj skromni ukus, izgubiti svoje navike marljivosti od prije dva stoljeća i predati se bezgraničnom luksuzu, žestoko začinjanim neprobavljivim jelima i sifilisnom razvratu, već je morao iz produktivne radne snage izdvojiti ogromne mase ljudi novačeći ih kao svoje pomoćnike.

Evo nekoliko brojki koje dokazuju kako je kolosalno bilo to rasipanje proizvodnih snaga. Prema popisu iz 1861. godine stanovništvo Engleske i Walesa brojilo je 20.066.244 osobe, 9.776.259 muškaraca i 10.289.965 žena. Ako oduzmemo one prestare ili premlade za rad, neproduktivne žene, dječake i djevojčice, pa „ideološka zanimanja“, kao što su upravitelji, policajci, svećenstvo, sudstvo, vojnici, prostitutke, umjetnici, znanstvenici itd., zatim ljude isključivo zauzete konzumiranjem tuđeg rada u obliku dohotka od zakupa zemlje, kamata, dividendi itd., tada ostaje ukupno osam milijuna osoba oba spola, neovisno o dobi, uključujući kapitaliste koji funkcioniraju u proizvodnji, trgovini, financijama itd. Od tih osam milijuna brojke su sljedeće:

zemljoradnici, uključujući pastire, sluge i kćeri seljaka koje žive kod kuće:

1.098.261

tekstilni radnici u industriji pamuka, vune, konoplje, lana, svile, pletenja:

642.607

rudari: 565.835

metalski radnici (visoke peći, valjaonice, itd.): 396.998

sluge u domaćinstvima: 1.208.648

„Ako zbrojimo zajedno tekstilne radnike i rudare, dobivamo brojku od 1.208.442; ako prvima dodamo metalske radnike, imamo ukupno 1.039.605 osoba; to znači da je u svakom slučaju broj manji od modernih kućanskih robova. Pogledajte veličanstveni rezultat kapitalističke eksploatacije strojeva.“[3] Ovoj klasi sluga u domaćinstvima, čija veličina ukazuje na stupanj dostignute kapitalističke civilizacije, mora se još dodati ogromna klasa nesretnika posvećena isključivo zadovoljavanju taštih i skupih sklonosti klase bogatih: rezači dijamanta, čipkarice, vezilje, knjigoveže luksuznih knjiga, švelje zaposlene na izrađivanju skupe odjeće, dekorateri vila itd.[4]

Jednom kada se ukorijenila u apsolutnoj lijenosti, demoralizirana prisilnim uživanjem, kapitalistička klasa prilagodila se novom načinu života unatoč traumi koju on donosi. Uskoro je na svaku promjenu počela gledati s užasavanjem. Prizor mizernih uvjeta života rezignirano prihvaćenih od strane radničke klase i prizor organske degradacije uzrokovane izopačenom strašću za radom, povećali su njenu averziju prema svakom obaveznom radu i

svakom ograničavanju vlastitih zadovoljstava. Ne uzimajući u obzir demoralizaciju koju je kapitalistička klasa sebi nametnula kao društvenu obavezu, proleteru su upravo u tom času preuzeli na sebe da kapitalistima nametnu rad. Prostodušni kakvi već jesu, oni su ozbiljno shvatili teorije o radu koje su veličali ekonomisti i moralisti i dali su sve od sebe da praksu tih teorija nametnu kapitalistima. Proletarijat je uzdigao transparent „Onaj koji ne radi, neće ni jesti“. Godine 1831. stanovnici Lyona digli su pobunu, za rad ili metak. U ožujku 1871. ujedinjeni radnici svoj su ustanak nazvali „Revolucija rada“. Jedini odgovor koji su kapitalisti imali na te provale barbarskog gnjeva, pogubnog za svu radost i lijenost kapitalista bila je divlja represija. No, znali su da, iako su bili u stanju ugušiti te revolucionarne eksplozije, u krvi tih divovskih pokolja nisu ugušili apsurdnu ideju proletarijata da tim besposlenim uvaženim klasama nametne rad. A kako bi se zaštitili od te nesreće okružili su se čuvarima, policajcima, sudstvom i tamničarima, podržani u mučnoj neproduktivnosti. Nema više mjesta za iluzije o funkciji modernih vojski. One se trajno održavaju samo zato da bi pokorile „unutarnjeg neprijatelja“. Tako utvrde Pariza i Lyona nisu bile sagrađene da obrane građane od stranaca, već da ih skrše u slučaju pobune. A ako se za to traži nepobitni primjer, onda je to vojska Belgije, tog raja kapitalizma. Neutralnost Belgije garantiraju europske sile, no unatoč tome, njena je vojska najveća u odnosu na broj stanovnika. Slavna bojna polja hrabre belgijske vojske ravnice su Borinagea i Charleroi. Upravo u krvi nenaoružanih rudara i radnika belgijski su oficiri kalili svoje mačeve i stjicali svoje epolette. Europske zemlje nemaju nacionalne vojske, već plaćeničke vojske. One štite kapitaliste od narodnog bijesa koji bi ih osudio na desetsatni rad u rudniku ili za tkalačkim strojem. Opet, stižući svoj vlastiti trbuh, radnička klasa je abnormalno razvila trbuh kapitalističke klase osuđene na pretjeranu konzumaciju.

Kako bi im ublažila njihov naporan rad, kapitalistička klasa je iz radničke klase povukla masu ljudi, mnogobrojniju od onih koji su ostali posvećeni korisnoj proizvodnji, natjeravši ih na, ovaj put, kapitalističku neproduktivnost i pretjeranu konzumaciju. No, ta gomila beskorisnih usta, unatoč svojoj nezasitnoj proždrljivosti, nije dovoljna da konzumira svu robu koju radnici, zlostavljani dogmom rada, proizvode kao ljudi, bez želje da je konzumiraju i bez razmišljanja hoće li se naći ljudi koji će je konzumirati.

Veliki problem kapitalističke proizvodnje koja je suočena s tom dvostrukom ludošću radnika, koji se ubijaju prekomjernom proizvodnjom i vegetiranjem u odricanju, nije više u tome da nađe proizvođače i umnogostuči svoju moć, već da otkrije potrošače, da pobudi njihove apetite i u njima stvori fiktivne potrebe. Budući da europski radnici, drhteći od hladnoće i gladi, odbijaju približiti se odjeći koju tkaju, piti vino iz vinograda koje obrađuju, jadni

tvorničari u dobroti svoga srca moraju ići na kraj svijeta da bi našli ljude koji će nositi tu odjeću i piti ta vina: Europa svake godine na sve četiri strane svijeta izvozi robu vrijednu nekoliko milijardi dolara narodima koji za njom nemaju potrebe.[5] No, eksploatirani kontinenti više nisu dovoljno prostrani. Potrebne su djevičanske zemlje. Europski tvorničari noć i dan sanjaju o Africi, jezeru u pustinji Sahare, željeznici do Sudana. Oni brižno motre napredovanje Livingstona, Stanleya, Du Chaillua; otvorenih usta slušaju čudesne priče tih hrabrih putnika. Kakva nepoznata čudesa sadrži taj „mračni kontinent“! Polja zasijana slonovskim kljovama, rijeke kokosovog ulja okićene zlatom, milijuni leđa, golih kao lica Dufaurea i Girardina, iščekuju pamučnu robu da ih nauči pristojnosti te boce rakije i *Biblije* koje će ih naučiti vrlinama civilizacije.

No, sve je to uzalud: prežderani kapitalist, sluganska klasa brojčano veća od proizvodne klase, strani i barbarski narodi nakljukani europskom robom; ništa, ništa ne može otopiti brda proizvoda koja postaju viša i veća od piramida u Egiptu. Produktivnost europskih radnika odolijeva cjelokupnoj potrošnji, svem rasipanju.

Tvorničari gube razum i ne znaju više kamo da se okrenu. Oni više ne mogu pronaći dovoljno sirovina kako bi zadovoljili protuzakonitu izopačenu strast svojih radnika prema radu. U našim vunarskim oblastima prljave i napola trule krpe paraju se kako bi se iskoristile za pravljenje nekih vrsta odjeće koja se prodaje pod imenom preporoda, koja ima otprilike jednaku trajnost kao i obećanja dana biračima. U Lyonu, umjesto da se svileno vlakno ostavi u svojoj prirodnoj jednostavnosti i elastičnosti, ono se natapa mineralnim solima koje mu povećavaju težinu i čine ga lomljivim i puno manje trajnim. Svi su naši proizvodi krivotvoreni kako bi se pomoglo njihovoj prodaji i skratio njihov vijek trajanja. Naša će se epoha zvati „Doba krivotvorenja“, baš kao što su prve epohe čovječanstva dobile naziv „Kameno doba“ i „Brončano doba“ po karakteru svoje proizvodnje. Određeni neuki ljudi optužuju naše pobožne tvorničare za prijevaru, dok je u stvarnosti njihova misao vodilja osigurati posao za svoje radnike koji se ne mogu pomiriti da žive skrštenih ruku. Te krivotvorine, čiji je jedini motiv humanitarni osjećaj, ali koje donose krasan profit tvorničarima koji ih prakticiraju, iako su katastrofalne za kvalitetu robe te su neiscrpni izvor rasipanja ljudskog rada, ipak dokazuju bezazlenu filantropiju kapitalista i strašnu perversiju radnika koji s ciljem udovoljavanja svom poroku rada primoravaju tvorničare da ušutkaju glas svoje savjesti, pa čak i da krše zakone trgovačkog poštenja.

I pored toga, unatoč prekomjernoj proizvodnji roba, unatoč krivotvorenju u izradi, radnici opterećuju tržište svojom mnogobrojnošću preklinjući: Rada! Rada! To što su tako brojni

trebalo bi ih natjerati da zauzdaju svoju strast; baš suprotno, ona ih nosi do točke kulminacije. Samo neka se ukaže prilika za rad – oni već jure; onda zahtijevaju dvanaest, četrnaest sati kako bi zadovoljili svoj apetit za radom, a drugi dan opet su izbačeni na cestu, bez hrane za svoj porok. Svake godine zatvaranja radnih pogona ponavljaju se pravilnošću izmjene godišnjih doba. Premorenost, razorna za organizam, izmjenjuje se s apsolutnim mirovanjem po dva ili četiri mjeseca, a kad nema rada nema ni bijednog prihoda. Budući da je porok rada vraški prirastao srcu radnika, budući da ta potreba guši sve druge prirodne instinkte, budući da je količina rada potrebna društvu nužno ograničena potrošnjom i zalihama sirovina, zašto u šest mjeseci proždrijeti jednogodišnji rad; zašto ga ne bi ravnomjerno raspodijelili na dvanaest mjeseci i natjerali svakog radnog čovjeka da se zadovolji sa šest ili pet sati dnevno tijekom cijele godine umjesto da pati od loše probave zbog dvanaest sati tijekom šest mjeseci? Jednom kada budu sigurni u svoj dnevni obrok rada, radnici više neće biti ljubomorni jedni na druge, neće se više tući otimajući jedan drugome posao iz ruku i kruh iz usta, a onda, ne više premorena tijela i uma, početak će prakticirati vrline lijenosti.

Zlostavljani svojim porokom, radnici još uvijek nisu sposobni uzdići se do poimanja činjenice da je nužno raspodijeliti posao, kao vodu na brodu u nevolji, kako bi ga bilo dovoljno za sve. U međuvremenu neki tvorničari u ime kapitalističke eksploatacije već dugo zahtijevaju zakonsko ograničavanje radnog dana. Pred komisijom za stručno obrazovanje 1860. godine jedan od najvećih tvorničara pokrajine Alsace, gospodin Bourcart iz Guebwillera, izjavio je: „Dan od dvanaest sati je pretjeran i trebalo bi ga skratiti na jedanaest, dok bi subotom rad trebalo zaustaviti u dva sata. Preporučam usvajanje ove mjere, iako na prvi pogled može izgledati tegobna. Mi smo je iskušali u našim industrijskim postrojenjima kroz četiri godine i ustanovili smo da nam je donijela poboljšanje, dok prosječna proizvodnja, ne samo da se nije smanjila nego se povećala.“ U svojoj studiji o strojevima M. F. Passy citira sljedeće pismo velikog belgijskog tvorničara gospodina Ottevaerea: „Naši strojevi, iako jednaki kao oni u engleskim predionicama, ne proizvode ono što bi trebali proizvoditi ili ono što bi isti strojevi proizvodili u Engleskoj, iako prelje tamo rade dva sata manje. Mi svi radimo dobra dva sata previše. U skladu s tim, ja sam uvjeren da bismo, kada bismo radili samo jedanaest sati umjesto trinaest, imali isti proizvod, a proizvodili ekonomičnije.“ Osim toga, gospodin Leroy-Beaulieu potvrđuje da je veliki belgijski tvorničar također primijetio da proizvodnja u tjednima unutar kojih padaju praznici nije manja od redovne proizvodnje.[6]

Aristokratska vlada usudila se učiniti ono što se ljudi, u svojoj jednostavnosti obmanuti od strane moralista, nikada nisu usudili. Prezirući naduta i moralna razmatranja ekonomista,

koji su poput zlogukih ptica graktali da skratiti rad u tvornicama za samo jedan sat znači proglasiti propast engleske industrije, vlast u Engleskoj zakonom je strogo zabranila rad duži od deset sati dnevno, a Engleska je i dalje prva industrijska nacija svijeta, kao što je to i bila.

Pokus iskušan u tako velikim razmjerima službeno je potvrđen; iskustvo određenih inteligentnih kapitalista službeno je potvrđeno. Oni su potvrdili da je, izvan svake sumnje, za ojačanje ljudske proizvodnje nužno smanjiti broj radnih sati i povećati broj plaćenih neradnih dana, a ipak francuski narod nije bio u to uvjeren. No, ako se engleska proizvodnja smanjenjem od pukih dva sata povećala za gotovo jednu trećinu u periodu od deset godina, kakva bi tek neviđena brzina zadesila francusku proizvodnju zakonskim ograničavanjem radnog dana na tri sata. Zar radnici ne mogu razumjeti da iscrpljujući se napornim radom iscrpljuju vlastitu snagu i snagu svog potomstva, da su potrošeni i puno prije no što dođe vrijeme nesposobni za bilo kakav rad, da istrošeni i izmučeni samim tim porokom nisu više cijeli ljudi nego tek njihovi pojedini dijelovi, da u sebi ubijaju sve prekrasne sposobnosti tako da ništa ne ostaje živo i ne cvjeta osim bijesne ludosti za radom. Poput papagaja Arkadije oni ponavljaju lekciju ekonomista: „Pustite nas da radimo, pustite nas da radimo da bismo povećali nacionalno bogatstvo.“ O, idioti, upravo zbog toga što vi previše radite, industrijska se oprema sporo razvija. Prestanite tuliti i poslušajte jednog ekonomista, nikog drugog do M. L. Reybauda, kojeg smo imali sreću izgubiti prije nekoliko mjeseci. „Revolucija u metodama rada općenito je regulirana uvjetima manualnog rada. Sve dok manualni rad omogućuje snabdijevanje jeftinim uslugama, on se rasipa, a tek kada usluge postanu skuplje ulažu se napori za njegovo ekonomiziranje.“[7]

Da bi se natjeralo kapitaliste da usavrše svoje strojeve od drveta i željeza, nužno je podignuti plaće i smanjiti radne sate strojeva od krvi i mesa. Tražite dokaze? Može ih se dati na stotine. Za tkanje je u Manchesteru izumljena i primijenjena tkalačka predilica jer su tkalci odbili raditi tako mnogo sati kao prije. U Americi strojevi osvajaju sve grane poljoprivrede, od pravljenja maslaca do uništavanja korova u poljima pšenice. Zašto – zato jer bi Amerikanac, slobodan i lijn, više volio tisuću puta umrijeti nego volovski raditi poput francuskog seljaka. Oranje, tako mučno i tegobno za radnika u našoj slavnoj Francuskoj, na američkom je Zapadu ugodna razonoda na svježem zraku koju on upražnjava u sjedećem položaju, nonšalantno pušeći lulu.

BILJEŠKE

[1] U starom režimu crkveni su zakoni jamčili radniku devedeset neradnih dana, pedeset i dvije nedjelje i trideset i osam blagdana, za vrijeme kojih mu je bilo strogo zabranjeno raditi. Bio je to veliki zločin katolicizma, osnovni uzrok bezvjerja industrijske i trgovačke buržoazije: u vrijeme revolucije, kada su jednom zasjele u sedlo, oni su ukinuli blagdane i tjedan od sedam dana zamijenili onim od deset kako ljudi u deset dana ne bi imali više od jednog dana odmora. To je radnike oslobodilo jarma crkve samo da bi ih bolje podčinilo jarmu rada.

Mržnja prema blagdanima nije se javljala sve dok moderna industrijska i trgovačka buržoazija nije poprimila konačan oblik, između petnaestog i šesnaestog stoljeća. Henrik IV tražio je od Pape da se broj praznika smanji. On je odbio jer se „jedna od najaktualnijih hereza odnosi na blagovanje“ (*Pisma kardinala d'Ossata*). No, 1666. Prefixus, nadbiskup Pariza, u svojoj je diocizi ukinuo njih sedamnaest. Protestantizam, koji je bio kršćanska vjera prilagođena novim industrijskim i trgovačkim potrebama buržoazije, manje je brinuo o odmoru ljudi. On je maknuo s trona svece u raj u kako bi ukinuo njihove blagdane na zemlji.

Vjerska reforma i filozofska slobodna misao bile su samo izgovori koji su omogućili jezuitskoj i grabežljivoj buržoaziji da ljudima ukrade dane blagdana.

[2] Ove divovske gozbe trajale su tjednima. Don Rodrigo de Lara osvojio je svoju nevjestu istjeravši Maure iz stare Calatrave, a Romancero pjeva o toj zgodi:

Les bodas fueron en Burgos

Las tornabodas en Salas:

En bodas y tornabodas

Pasaron siete semanas

Tantas vienen de las gentes

Que no caben por las plazas

(Vjenčanje je bilo u Burgosu, proslava u Salasu. Vjenčanje i proslava trajali su sedam tjedana. Došlo je toliko ljudi da nisu mogli stati u grad...). Mladoženje tih sedmotjednih vjenčanja bili su herojski ratnici ratova za neovisnost.

[3] Karl Marx, *Kapital*

[4] „Omjer u kojem su stanovnici neke zemlje zaposleni kao sluge klase bogatih pokazuje

rast nacionalnog bogatstva i civilizacije.“ (R. M. Martin, *Irska prije i poslije unije*, 1818)
Gambetta koji je osporavao postojanje socijalnog pitanja još otada je prestao biti bijedni
odvjetnik iz Cafe Procope, nesumnjivo je aludirao na tu sverastuću klasu služinčadi kada je
objavio pojavu novog društvenog sloja.

[5] Dva primjera: kako bi ugodila seljacima u Indiji koji unatoč razdobljima gladi ustraju na
uzgoju maka umjesto riže ili pšenice, iscrpljujući pritom svoju zemlju, engleska vlada
prisiljena je voditi krvave ratove da bi kineskoj vladi nametnula ukidanje ograničenja na
uvoz indijskog opijuma; divljaci Polinezije prisiljeni su oblačiti se u skladu s engleskom
modom kako bi konzumirali proizvode škotskih destilerija i mančesterskih predionica
pamuka – unatoč smrtonosnim posljedicama takvog ponašanja.

[6] Paul Leroy-Beaulieu, *La Question Ouvrière au XIX siècle* (1872)

[7] Louis Reybaud, *Le coton, son regime, ses problèmes* (1863)

Poglavlje IV.

NOVE PJESME ZA NOVU GLAZBU

Vidjeli smo da će smanjenje radnih sati omogućiti osvajanje novih mehaničkih snaga za društvenu proizvodnju. Štoviše, obvezivanjem radnika da konzumiraju svoje proizvode, vojska radnika neizmjereno će se povećati. Kada bude konačno oslobođena svoje funkcije univerzalnog potrošača, kapitalistička klasa požurit će raspustiti svoj svitu vojnika, sudaca, novinara i dobavljača koje je povukla iz korisna rada kako bi joj pomogli u trošenju i rasipanju. Tada će tržište rada biti preplavljeno. Tada će biti potreban željezni zakon za ograničavanje rada. Bit će nemoguće pronaći zaposlenje za tu najeđu bivših besposličara, brojnijih od parazitskih kukaca, a nakon njih treba uzeti u obzir i sve one koji brinu o njihovim potrebama i njihovim taštima i skupim ukusima. Kada više ne bude sluga i upravitelja za odlikovanje, slobodnih i udatih prostitutki za prekrivanje čipkama, topovskih cijevi za žlijebljenje, ni palača koje treba sagraditi, tada neće biti potrebe za okrutnim zakonima kako bi se radnice i radnike, koji su bili zaposleni na izradi čipki, kovanju željeza i gradnji palača, prisililo na higijenske i kalisteničke vježbe nužne za obnovu njihova zdravlja i poboljšavanje njihove rase. Kad počnemo konzumirati europske proizvode kod kuće, umjesto da ih šaljemo k vragu, bit će nužno da mornari, lučki radnici i kočijaši sjednu i nauče vrtjeti palčevima. Veseli stanovnici Polinezije mogu onda voljeti kako i koliko god žele, bez straha od civiliziranih Venera i propovijedi europskih moralista.

I to nije sve: kako bi se pronašao posao za sve neproizvođače našeg današnjeg društva, kako bi se ostavilo prostora da se industrijska oprema nastavi beskonačno razvijati, radnička klasa će, poput kapitalističke klase, biti primorana nasilno obuzdati svoju sklonost apstinenciji i beskrajno razvijati svoje potrošačke kapacitete. Umjesto da jede nekoliko grama hrskavičavog mesa jednom dnevno, ako ga uopće jede, jest će sočne bifteke od pola kile ili kilu; umjesto da umjereno pije loše vino, postat će veći katolici od pape i piti pune velike čaše bordoa i burgundca mimo nekrštenog trgovinom, a vodu će ostaviti zvijerima.

Proleter i su si utuvili u glavu da kapitalistima nametnu deset sati kovačnica i tvornica; to je njihova velika greška, zbog socijalnog antagonizma i građanskih ratova. Rad bi trebao biti zabranjen, a ne nametnut. Rothschildovima i drugim kapitalistima treba dopustiti da posvjedoče činjenici da su cijelog svog života bili savršene protuhe, a ako se zaklinju da žele i dalje živjeti kao savršene protuhe, unatoč općoj maniji za radom, treba ih poslati u mirovinu i svakog jutra bi u gradskoj vijećnici trebali dobivati zlatnik od pet dolara za

džeparac. Društvene će nesloge nestati. Vlasnici dionica i kapitalisti bit će prvi koji će se pridružiti narodnoj stranci jednom kada se uvjere da je njen cilj ne da im nanese štetu, već da ih oslobodi rada na pretjeranom konzumiranju i rasipanju kojim su bili okruženi od rođenja. Što se tiče kapitalista koji nisu sposobni dokazati svoje pravo na status protuhe, njima će biti dopušteno da slijede svoje instinkte. Postoji mnoštvo odvratnih zanimanja kamo ih se može smjestiti. Dufaure bi mogao biti postavljen na mjesto čistača javnih zahoda, Gallifet[1] bi mogao obavljati kirurške zahvate na bolesnim konjima i svinjama. Članove komisije za pomilovanja moglo bi se poslati u obore da odabiru volove i ovce za klanje. Senatori bi mogli raditi kao pogrebnici i sluge na sprovodima. Što se tiče ostalih, za njih bi se mogla naći zanimanja na razini njihove inteligencije. Lorgier i Eroglie bi mogli stavljati čepove u boce šampanjca – samo što bi im trebalo začepiti usta kao predostrožnost protiv opijanja. Ferry, Freycinet i Tirard mogli bi uništavati kukce i štetočine u ministarstvima i drugim javnim zgradama. Međutim, s obzirom na navike koje su stekli, javna sredstva ipak bi trebalo maknuti izvan dosega kapitalista.

No, stroga i dugotrajna odmazda zadesit će moraliste koji su izopačili prirodu. Fanatike, prevarante, licemjere i druge takve sekte ljudi koje se prerađavaju kao u krabulje da bi prevarili svijet. Jer dok se pred običnim svijetom prave da se bave jedino kontemplacijom i štovanjem, u postu i suzbijanju svoje senzualnosti – i to samo kako bi održali i duhovno nahranili tanahnu krhkost svoje čovječnosti – istina je daleko od toga i potpuno suprotna, sam Bog zna kako se vesele; *et Curies simulant, sed Bacchanalia vivunt*. [2] To možete pročitati u slavnim prepiskama, iz boje njihovih crvenih njuški i iz proždrljivih trbuha velikih poput bačvi, osim kada se namirišu sumporom. [3] Na dane velikih narodnih veselja, kada umjesto da gutaju prašinu kao 15. kolovoza i 14. srpnja pod kapitalizmom, komunisti i kolektivističari jest će, piti i plesati do mile volje, a članovi Akademije, moralni i politički znanstvenici, svećenici u dugim i kratkim haljama ekonomske, katoličke, protestantske, židovske, pozitivističke crkve i crkve slobodne misli, propagatori maltuzijanizma i kršćanske, altruističke, neovisne ili ovisne etike, obučeni u žuto, biti će primorani držati svijeću dok im ne opeče prste, skapavat će od gladi nadomak stolova pretrpanih mesom, voćem i cvijećem, mučiti se u agoniji žeđi nadohvat prepune buradi. Četiri puta godišnje s promjenom godišnjih doba, bit će zatvarani u velike kotače poput pasa brusača noževa i prisiljeni da po deset sati bruse vjetar.

Odvjetnici i zakonodavci trpjet će istu kaznu. Pod vladavinom nerada, da bi se ubilo vrijeme, koje nas ubija iz sekunde u sekundu, održavat će se kazališne predstave bez prekida. I upravo tu imamo pravi posao za naše buržoaske zakonodavce. Organizirat ćemo ih u

putničke kazališne družine koje obilaze sajmove i sela održavajući zakonodavne ekshibicije. Generali u jahaćim čizmama, poprsja blistavo okićenih medaljama i križevima, ići će ulicama i trgovima regrutirajući novake među dobrim ljudima. Gambetta i njegov drug Cassagnac otvarat će im put. Cassagnac u kostimu za dvoboj okrećući očima i uvrćući brkove, pljujući goruću kudjelju, svima će prijetiti očevim pištoljem[4] te se panično skrivati čim mu pokažu Lullierov portret. Gambetta će raspravljati o vanjskoj politici i maloj Grčkoj, koja ga smatra doktorom, i zapalit će Europu idejom da pokrade Tursku; o velikoj Rusiji koja od njega pravi budalu, prijeteci da će od Pruske napraviti mljeveno meso, i koja se raduje nestašlucima koji vriju na zapadu Europe jer to pogoduje njenim vlastitim interesima i gušenju nihilizma kod kuće; o gospodinu Bismarku koji je bio dovoljno dobar da mu dopusti da se očituje o amnestiji... otkrivajući potom svoj kao planina velik trbuh premazan trima nacionalnim bojama, crvenom i bijelom i plavom, na koji će udariti tetovažu brojnih krhkih malih strnadica, tartufa i čaša Margauxa i Y'quema koje je proždru iskapio kako bi potaknuo poljoprivredu te održao dobro raspoloženje svojih birača u Bellevilleu.

U vojarnama će zabava započinjati *Izbornom farsom*.

U prisutnosti birača s drvenim glavama i magarećim ušima, kandidati buržoazije, obučeni kao klaunovi, izvodit će ples političkih sloboda bičujući se sprijeda i straga svojim nesputano obećavajućim izbornim programima i sa suzama u očima pričajući o narodnoj bijedi te bakrenim glasom o slavi Francuske. A glave birača potom će složno njakati u zboru i-a! i-a!

Tada će započeti velika predstava *Krađa nacionalnog blaga*.

Kapitalistička Francuska, golema ženska, dlakavog lica i ćelave glave, debela, mlohava, podbuhla i blijeda, upalih očiju, pospana i zijejavući, rasteže se na kauču od baršuna. Podno njenih nogu Industrijski kapitalizam, divovski organizam od željeza s maskom majmuna, mehanički proždire muškarce, žene i djecu čiji jezivi i potresni krikovi ispunjavaju zrak; Banka s njuškom lasice, tijelom hijene i šakama harpije, lakoruko rasipa novčiće iz džepova. Horde bijednih, iznurenih proletera u dronjcima, u pratnji žandara s izvučenim sabljama, gonjene furijama koje ih šibaju bičevima gladi, pred noge kapitalističke Francuske donose gomile trgovačke robe, bačve vina, vreće zlata i žita. Langlois, sa svojim donjim rubljem u jednoj ruci, Proudhonovom oporukom u drugoj i knjigom nacionalnog proračuna u zubima, utaborio se kod branitelja nacionalne imovine i čuva stražu. Nakon što radnici, izudarani kundacima i izbodeni bajunetama, polože svoje terete, njih otjeraju i vrata se otvaraju tvorničarima, trgovcima i bankarima. Oni se bezglavo bacaju na hrpu proždirući proizvode od pamuka, vreće žita, zlatne poluge, prazneći bačve vina. Kada proždru sve što mogu, tonu

u prljave i odvratne ostatke svog izmeta i bljuvotine. Tada naliže oluja, zemlja se trese i otvara, uzdiže se Povijesni usud, svojom željeznom nogom drobi glave kapitalista koji štucaju, posrću, padaju, nesposobni za bijeg. Svojom širokom rukom obara kapitalističku Francusku koja se zapanjena znoji u strahu.

Ako želi iz svog srca iskorijeniti porok koji njime vlada i ponižava njegovu prirodu, radnička klasa se mora podići u svojoj strašnoj snazi, ne da zahtijeva Prava čovjeka, koja nisu ništa drugo do prava na kapitalističku eksploataciju, ne da zahtijeva Pravo na rad koje je tek pravo na bijedu, već da iskuje prkosan zakon kojim se svakom čovjeku zabranjuje da radi više od tri sata dnevno. Zemlja, stara zemlja dršćući od radosti osjetit će tada kako novi univerzum kliče s njom. No, kako od proletarijata iskvarenog kapitalističkom etikom tražiti da donese tu mušku odluku...

Poput Krista, žalosne personifikacije drevnog ropstva, muškarci, žene i djeca proletarijata mučno se stoljećima uspinju Kalvarijom bola; stoljetno obavezno crnčenje slomilo je njihove kosti, izranilo njihovo meso, izmučilo njihove živce; stoljetna glad razderala im je utrobu i mozak. O Lijenosti, smiluj se našoj dugoj bijedi! O Lijenosti, majko umjetnosti i plemenitih umijeća, ti budi melem za ljudsku patnju!

BILJEŠKE

[1] Gallifet je bio general koji je izravno odgovoran za masakr tisuća francuskih radnika zadnjih dana Pariške komune.

[2] Predstavljaju se kao razboriti, a žive kao raspikuće.

[3] Rabelais, *Pantagruel*, Knjiga II, Poglavlje XXXIV

[4] Paul de Cassagnac, kao i njegov otac Orsnier, bio je istaknuti konzervativni političar, novinar i sudionik dvoboja.

DODATAK

Naši su moralisti vrlo skromni ljudi. Unatoč tome što su izumili dogmu rada, još uvijek imaju sumnje u njenu učinkovitost u smirivanju duše, razvedravanju duha i održavanju ispravnog funkcioniranja unutarnjih i drugih organa. Oni bi željeli iskušati njezin učinak na pučanstvo, *in anima vili*, prije no što je usmjere protiv kapitalista, ne bi li opravdali i odobrili njihove poroke kao njihovu naročitu misiju.

Ali vi, petparački filozofi, zašto tako razbijate svoje glave smišljajući etiku čiju se praksu ne usuđujete savjetovati svojim gospodarima? Vaša dogma rada na koju ste tako ponosni, želite li je vidjeti izvrgnutu ruglu i obeščašćenu? Hajde da otvorimo povijest drevnih naroda i djela njihovih filozofa i zakonodavaca. „Ne bih mogao sa sigurnošću potvrditi,“ kaže otac povijesti, Herodot, „vuku li Grci od Egipćana prezir koji gaje prema radu, jer isti prezir nalazim među Tračanima, Skitima, Perzijancima, Lidijcima; jednom riječju, zato što među najvećim barbarima oni koji uče mehaničke vještine, pa čak i njihova djeca, smatraju se najnedostojnijim građanima. Svi su Grci odgajani na tom principu, posebno Lakonci.“[1]

„Građani Atene bili su istinski plemići koji su brinuli samo o obrani i upravljanju zajednicom, poput divljih ratnika od kojih su potekli. Budući da su tako sve svoje slobodno vrijeme morali posvetiti brizi o interesima republike, angažirajući sve svoje mentalne i tjelesne snage, sav su rad prepuštali robovima. Jednako tako, u Lakoniji čak ni ženama nije bilo dopušteno da predu ili tkaju kako ih to ne bi omelo u njihovoj plemenitosti.“[2]

Rimljani su priznavali samo dvije plemenite i slobodne profesije, poljoprivredu i vojsku. Svi građani su s pravom živjeli na račun državne blagajne bez prisile da zarađuju za život baveći se niskim umijećima (takvima su smatrali obrte) koji su po zakonu pripadali robovima. Kako bi podigao ljude na ustanak, stariji Brut optužio je tiranina Tarkvinija za posebno kršenje zakona zbog pretvaranja slobodnih građana u obrtnike i zidare.[3]

Drevni su filozofi imali svoje razmirice o porijeklu ideja, no bili su složni u gnušanju nad radom. „U prirodi,“ rekao je Platon u svojoj društvenoj utopiji, svom modelu republike, „u prirodi ne postoje postolari i kovači. Takva zanimanja degradiraju ljude koji se njima bave. Opaki plaćenici, bezimni bijednici, samim su svojim stanjem isključeni iz političkih prava. Što se tiče trgovaca koji su navikli lagati i varati, njima će biti dopušten ulazak u grad samo

kao nužnom zlu. Građanin koji se ponizi trgovanjem bit će kažnjen za taj prekršaj. Ako bude osuđen, bit će utamničen na godinu dana; kazna će biti udvostručena za svaki ponovljeni prekršaj.”[4]

U svojoj *Ekonomiji* Ksenofont piše: „Ljudi koji se odaju manualnom poslu nikada nisu unaprijeđeni u javnu službu i to s opravdanim razlogom. Veći je dio njih prisiljen sjediti po cijeli dan, neki čak moraju neprestano podnositi vrućinu vatre pa ne mogu izbjeći promjene u tijelu, što neizbježno utječe i na njihov um.” „Koja časna stvar može proizaći iz dućana?” pita Ciceron. „Što trgovina može proizvesti u smislu časti? Sve što se naziva dućanom nije vrijedno časnog čovjeka. Trgovci ne mogu ostvariti profit bez laganja, a što je sramotnije od neistine? Ponavljam, trgovanje onih koji prodaju svoj trud i marljivost moramo smatrati nečim prostim i grešnim jer svaki onaj koji prodaje svoj težak rad za novac, prodaje sebe i stavlja se u isti koš s robovima.”[5]

Proleter, zlostavljani dogmom rada, poslušajte glas tih filozofa koji je od vas ljubomorno skrivao: građanin koji svoj trud prodaje za novac ponižava se do razine robova, on vrši zločin koji zaslužuje dugogodišnju robiju.

Ti filozofi drevnih republika nisu bili izopačeni kršćanskim licemjerjem i kapitalističkim utilitarizmom. Govoreći u ime slobodnih ljudi, oni su naivno izražavali svoje mišljenje. Platon, Aristotel, ti intelektualni divovi pored kojih su naši današnji filozofi tek patuljci, žele da građani njihovih idealnih republika žive u najvećoj mogućoj dokolici jer, kako primjećuje Ksenofont, „rad oduzima sve vrijeme i zato ne preostaje vrijeme dokolice za republiku i prijatelje”. Prema Plutarhu, velika zasluga Likurga (spartanskog zakonodavca), naj mudrijeg među ljudima, koja zaslužuje divljenje budućih pokoljenja, jest da je građanima Sparte omogućio dokolicu tako što im je zabranio bilo koju vrstu trgovine. No, naši će moralisti kršćanstva i kapitalizma odgovoriti: „Ti mislioci i filozofi veličali su instituciju ropstva.” Čista istina, no je li moglo biti drugačije s obzirom na ekonomske i političke prilike u to doba? Rat je bio normalno stanje u drevnim društvima. Slobodan čovjek bio je dužan posvetiti vrijeme raspravljanju o državnim poslovima te brinuti o obrani. Zanati su bili još suviše primitivni i nespretni da bi oni koji su se njima bavili mogli uživati svoje rođenjem stečeno pravo vojnika i građanina; tako su filozofi i zakonodavci bili dužni tolerirati robove, ukoliko su željeli u svojim herojskim republikama imati ratnike i građane. Ali zar moralisti i ekonomisti kapitalizma ne veličaju nadničarski rad, moderno ropstvo; a kojem to čovjeku kapitalističko ropstvo omogućava dokolicu? Ljudima poput Rothschilda, Schneidera i Madame Boucicaut, beskorisnim i štetnim robovima svojih poroka i poroka svojih kućnih slugu. „Predrasuda

ropstva dominirala je umovima Pitagore i Aristotela“ – to je oholo napisano; a ipak je Aristotel predvidio: „Ako svaki alat sam za sebe vrši svoju pravu funkciju, kao što su se Dedalova remek-djela pokretala sama ili kao što su se Vulkanovi tronošci sami spontano prihvaćali svog svetog posla; kad bi, na primjer, tkalački čunak sam tkao, nadzornik u radionici više ne bi imao potrebu za pomagačima niti goničima robova.“

Aristotelov je san naša stvarnost. Naši strojevi, dahom vatre, neumornim čeličnim udovima, plodno, prekrasno i neiscrpno, sami poslušno obavljaju svoj sveti rad. A unatoč tome, geniji velikih filozofa kapitalizma i dalje su pod dominacijom predrasude najamnog sustava, najgoreg ropstva. Oni još ne shvaćaju da je stroj spasitelj čovječanstva. Bog koji će čovjeka spasiti od prljavih umijeća i od najamnog rada, bog koje će mu pružiti dokolicu i slobodu.

BILJEŠKE

[1] Herodot, Knjiga II

[2] Biot, *De l'abolition de l'esclavage ancien en Occident* (1840)

[3] Livije, Knjiga I

[4] Platon, *Republika*, Knjiga V

[5] Ciceron, *De Officilis*, I, 42

Paul Lafargue

Rođen na Kubi 1842. godine. Od njegovih četvoro djedova i baka samo je jedan bio Francuz kršćanin – jedna baka je bila Indijanka s Jamajke, a druga mulatkinja izbjegla sa Haitija, dok je majčin otac bio francuski Židov. Lafargue je volio govoriti: “Krv triju potlačenih rasa teče mojim venama.”

Otac mu je bio vlasnik plantaža kave, a obiteljsko bogatstvo omogućilo mi je studiranje u Santiagu i kasnije u Francuskoj. 1851. godine njegova obitelj seli u Bordeaux u Francuskoj gdje je Paul pohađao srednju školu.

Kao student medicine u Parizu bio je pod utjecajem Pierre Josepha Proudhona, patrijarha francuskog anarhizma, no nije mu trebalo dugo da odbaci prudonizam u korist uzbudljivijih i radikalnijih ideja Karla Marxa.

1865. godine nakon sudjelovanja na Internacionalnom kongresu studenata, Lafargueu je bio zabranjen pristup na sve fakultete u Francuskoj pa je otišao u London. Kao čest posjetitelj Marxovog doma upoznao je njegovu drugu kćer Lauru s kojom se oženio 1868. godine.

Kao član Vrhovnog vijeća Prve Internacionale postavljen je za dopisnog sekretara za Španjolsku. U Španjolskoj nije ostvario značajne rezultate zbog jakog utjecaja anarhizma, dok je Lafargue predstavljao marksističku struju. Lafargueovo protivljenje anarhizmu postalo je opće poznato nakon što je napisao nekoliko kritika Bakunjina. Serijom tih članaka započela je njegova karijera političkog novinara.

Između 1873. i 1882. Lafargue je živio u Londonu. Izbjegavao je baviti se medicinom u koju je izgubio vjeru. Otvorio je fotolitografsku radionicu, no oskudan prihod prisililo ga je da traži novčanu pomoć od Engelsa čija je obitelj imala suvlasništvo u tekstilnoj kompaniji Baumwollspinnerei Ermen&Engels. Zahvaljujući Engelsu stupa u kontakt s francuskim radničkim pokretom.

Od 1880. godine ponovo radi kao urednik časopisa *L'Egalité* i iste godine u toj publikaciji počinje objavljivati prvu verziju Prava na lijenost. 1882. godine počinje raditi za osiguravajuću tvrtku koja mu je omogućila da se preseli u Pariz i više se uključi u francuski socijalistički pokret. Zajedno s Julesom Guesdeom i Gabrielom Devilleom počinje upravljati aktivnostima novoosnovane Francuske radničke partije (*Parti Ouvrier Français*; POF). Od tada do svoje smrti Lafargue je ostao najcjenjeniji teoretičar POF-a, ne samo šireći marksističku doktrinu, već također dodajući svoje vlastite ideje. Također je sudjelovao u

javnim aktivnostima poput štrajkova i izbora i bio zatvaran nekoliko puta. 1891. godine, unatoč tome što je bio u policijskom pritvoru, izabran je u Francuski parlament za grad Lille, postavši tako prvi francuski socijalist na tom položaju.

1911. godine u dobi od sedamdeset godina, Lafargue i njegova supruga Laura zajedno su izvršili samoubojstvo. U poruci koju je ostavio Lafargue je to objasnio ovako:

Zdrava uma i tijela, ubijam se prije no što nastupi neumoljiva starost koja me postepeno lišava jednog po jednog zadovoljstva i radosti postojanja i crpi moju fizičku i intelektualnu snagu, paralizira moju energiju, slama moju volju i pretvara me u teret sebi i drugima.

Prije više godina obećao sam samom sebi da neću živjeti dulje od sedamdeset godina; odredio sam godinu mog odlaska iz života i pripremio način na koji ću provesti svoju odluku: hipodermalna injekcija hidrocijanidne kiseline.

Umirem s najvećom radošću vjerujući da će cilj, kojem sam služio četrdeset i pet godina, trijumfirati.

Neka dugo živi komunizam! Neka dugo živi Socijalistička Internacionala!

Njihovom pogrebu prisustvovalo je dvadeset tisuća ljudi, a revolucionari diljem svijeta odali su im počast. Najpoznatiji socijalisti osuđivali su njegovu odluku javno i privatno; samo njih nekoliko, među kojima i Anselmo Lorenzo, njegov glavni politički suparnik u vrijeme španjolskog razdoblja, prihvatili su njegovu odluku s razumijevanjem. Nakon Lafargeove smrti Lorenzo je napisao:

Dvostruko, originalno ili čak simpatično samoubojstvo Paula Lafargea i Laure Marx koji su znali i umjeli živjeti sjedinjeni u ljubavi, pobudilo je moja sjećanja (...) Lafargue je bio moj učitelj: sjećanje na njega gotovo mi je jednako važno kao sjećanje na Fanellija (...) Lafargue je u sebi nosio dva različita aspekta zbog kojih je izgledao u stalnom proturječju: iako vezan za socijalizam, on je bio komunist anarhist po svom intimnom uvjerenju; ali kao neprijatelj Bakunina, po Marxovom naputku, pokušao je uništiti anarhizam. Zahvaljujući tom dvostrukom načinu postojanja, budio je različite reakcije kod onih s kojima je dolazio u kontakt: one jednostavne je umirivao njegov optimizam, no oni mučeni depresivnim strastima pretvarali su prijateljstvo u mržnju s osobnim sukobima, podjelama, stvarajući organizacije koje će uvijek nositi gorke plodove. (...)

wikipedia.org

Biblioteka Online

knjiga 170

Paul Lafrague

PRAVO NA LIJENOST

Naslov izvornika

Paul Lafargue

The Right To Be Lazy

Retrieved on March 23, 2010 from www.marxists.org

Written: Saint Pélagie Prison, 1883

Translated: Charles Kerr

First Published: Charles Kerr and Co., Co-operative, 1883

Online Version: Lafargue Internet Archive (marxists.org) 2000

© 2019 Đurđica Ercegovac

© za elektroničko izdanje: Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, 2019

Izdavač

Društvo za promicanje književnosti
na novim medijima, Zagreb

Za izdavača

Krešimir Pintarić

Urednici

Goran Čolakhodžić
Krešimir Pintarić

Prijevod s engleskog

Đurđica Ercegovac

Ilustracija

Lewis Hine, Child labourers, Macon, Georgia, 1909.

ISBN 978-953-345-725-3 (HTML)

ISBN 978-953-345-726-0 (EPUB bez DRM)

ISBN 978-953-345-727-7 (PDF)

ISBN 978-953-345-728-4 (MOBI)

**Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Grada Zagreba i Ministarstva kulture
Republike Hrvatske.**